

Neuvostoliiton ”hyviä ystäviä” tuottamassa

Vastaitseenäistyneistä Aasian, Afrikan ja Latinalaisen Amerikan maista kotoisin olevien opiskelijoiden kouluttamista varten vuonna 1960 perustettu moskovalainen Kansojen ystävyyden yliopisto nimesi toimintansa tavoitteeksi sen, että opiskelijat valmistumisensa jälkeen palaavat kotimaihinsa Neuvostoliiton ”hyvinä ystävinä”¹. Keskeinen osa opiskelijoihin kohdistunutta ideologista kasvatustyötä, joka tuki tätä tavoitetta, oli neuvostoyhteiskunnan saavutusten monipuolinen esittely niin osana opetusohjelmaa kuin opiskelijoiden vapaa-aikaakin. Artikkelinä analysoi tämän Neuvostoliiton poliittisia ja ideologisia tavoitteita tukeneen ”neuvostotodellisuuden” eri osa-alueiden merkitystä sosialistisesta yhteiskuntajärjestelmästä luodulle kokonaiskuvulle. Artikkelinä pureutuu tätä ideaalikuva osaltaan kyseenalaistaneisiin arjen kokemuksiin niin Moskovassa kuin sen ulkopuolellakin. Analyysi pohjaa venäläisiin arkistolähteisiin, joiden pohjalta on pyritty nostamaan esiin koulutusyhteistyön toimintamuotoja, arkitodellisuutta ja siihen liittyneitä ongelmia.

Riikkamari Muhonen

Moskovaan vuonna 1960 perustettu Kansojen ystävyyden yliopisto (*Universitet Družby Narodov*) vastaanotti suurimman osan opiskelijoistaan tällöin vastikään itsenäistyneistä Afrikan, Aasian ja Latinalaisen Amerikan maista.² Tuhansien kansainvälisten opiskelijoiden kouluttaminen neuvostoliittolaisissa yliopistoissa oli yksi keskeisimpiä keinoja laajentaa Neuvostoliiton kansainvälistä vaikutusvaltaa ja hankkia uusia liittolaisia vastaitseenäistyneistä Aasian, Afrikan ja Latinalaisen Amerikan maista. Täten koulutusyhteistyö tuki omalta osaltaan korkean tason diplomatian, avustusprojektien ja esimerkiksi neuvostoliittolaisten asiantuntijoiden ulkomaille lähettämisen muodostamaa kokonaisuutta. Tämän kokonaisuuden tavoitteena oli lämpimien suhteiden luominen siirtomaavallasta vapautuneisiin maihin osana kylmän sodan vahvasti jakautunutta kansainvälistä ilmapiiriä.

Solidaarisuuden näyteikkunana ja neuvostoliittolaisen koulutusyhteistyön lippulaivana toimineen Kansojen ystävyyden yliopiston yli 4000 opiskelijan yhteisössä neuvostoliittolaiset

opiskelijat muodostivat 1960-luvun alussa vain hiukan yli 10% osuuden opiskelijoista. Tällä oli väistämättä vaikutuksia esimerkiksi ulkomaisten opiskelijoiden venäjän kielen oppimiseen. Niinpä keskeisessä osassa viisivuotiseksi suunniteltua kansainvälisen opiskelijan koulutuspolkua oli tutustuminen ”neuvostotodellisuuteen” myös yliopistoyhteisön ulkopuolella. Tähän todellisuuteen tutustuttiin monien eri aktiviteettien kautta niin osana opiskelijoiden opinto-ohjelmaa Moskovassa kuin loma-aikoina eri puolilla Neuvostoliittoa.

Neuvostoliittolaista koulutusalan yhteistyötä kehittyvien maiden kanssa ovat tutkineet erityisesti Constantin Katsakioris (2006, 2007, 2017, 2019), Julie Hessler (2006) ja Maxim Matusevich (2008), joiden tutkimuksissa painottuvat afrikkalaisten opiskelijoiden kokemukset ja rasismi kylmän sodan ajan Neuvostoliitossa. Tobias Rupprecht (2010, 2015) taas on käsitellyt Latinalaisesta Amerikasta kotoisin olevien opiskelijoiden kokemuksia osana väitöskirjaansa. Natalia Tsvetkova (2008) on tehnyt vertailevaa tutkimusta Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen kylmän sodan aikaisista kansainvälisistä korkeakoulutusprojekteista korostaen ideologisten oppisisältöjen merkitystä erityisesti osana neuvostoliittolaista koulutusdiplomatiaa. Yhteistyössä keskeisessä roolissa ollut neuvostoliittolaisen ystävyuden käsitettä ovat analysoineet osana tutkimustaan esimerkiksi Rachel Applebaum (2019), Pia Koivunen (2013, 2016) ja Evgeny Roshchin (2011, 2017). Benjamin Tromly (2014a, 2014b) on tutkinut laajasti stalinismin ja suojasään kauden neuvostoliittolaisten yliopistojen toimintaa, jota nostaa esiin myös Patryk Babiracki (2007, 2015) osana laajempaa tutkimustaan neuvostoliittolaisesta pehmeästä vallasta (*soft power*). Odd Arne Westadin (2007) tutkimus globaalista kylmästä sodasta on noussut alan klassikoksi, jonka lisäksi globaalia kylmää sotaa ja siihen liittyviä merkityksiä sekä neuvostoliittolaista kylmän sodan aikaista internationalismia ovat tutkimuksessaan nostaneet esiin esimerkiksi David Engerman (2011) ja Eleonory Gilburd (2013). Omaan ajatteluuni ovat lisäksi vaikuttaneet Michael David-Foxin (2012, 2015) esittämät ajatukset neuvostoliittolaisesta moderniuden käsitteestä sekä Alexei Yurchakin (2006) tutkimus Neuvostoliiton myöhäissosialistisen kauden ilmapiiristä.

Tässä artikkelissa pyrin painottamaan korkeakoulutusyhteistyön arkisia ulottuvuuksia: kuinka ideologista työtä opiskelijoiden kanssa käytännössä tehtiin, millaisia muutoksia siinä tapahtui ajan kuluessa ja millaisia rooleja eri toimintamuodoilla ja esimerkiksi vierailuilla Neuvostoliiton eri osiin oli kokonaiskuvan luomiselle ”neuvostotodellisuudesta”. Näin ollen tutkimukseni tukeutuu vahvasti aiempaan tutkimukseen, mutta yksittäisten toimijoiden tai tapahtumien sijaan se painottaa jatkuvuutta ja yhteistyön kokonaisuuden eri osa-alueiden analyysia.

Neuvostoliiton korkeakoulutusministeriö katsoi Neuvostoliittoon ja sen kansalaisten arkeen tutustumisen olevan erittäin merkityksellinen osa ulkomaisten opiskelijoiden koulutusprosessia. Tämä prosessin lopullisena tavoitteena oli, että opiskelijat palaisivat kotimaihinsa Neuvostoliiton ”hyvinä ystävinä”, jotka poliittisen aktivismin ohella levittäisivät positiivista Neuvostoliitto-kuvaa myös ruohonjuuritason verkostojen kautta. Tässä artikkelissa pyrin analysoimaan, mitä elementtejä niin kulttuurin, yhteiskunnan kuin talouden osa-alueilla neuvostoviranomaiset katsoivat kuuluviksi opiskelijoille esiteltävään ”neuvostotodellisuuteen” ja millaisia merkityksiä tämän todellisuuden kokonaiskuvassa liitettiin esimerkiksi Moskovaan verrattuna Keski-Aasiaan tai Siperiaan. Toisaalta pyrin nostamaan esiin arkipäiväisen neuvostotodellisuuden osa-alueita, jotka omalta osaltaan asettivat kyseenalaisiksi opinto-ohjelmaan kuuluneet ekskursiot ja niiden luoman ideaalikuva neuvostotalouden saavutuksista. Omalta osaltaan nämä tutkimuskysymykset pyrkivät havainnollistamaan, millä tavoin Neuvostoliittoon saapuneiden kansainvälisten opiskelijoiden käsitystä sosia-

listisesta yhteiskunnasta pyrittiin muokkaamaan ja tällä tapaa Neuvostoliiton ulkopoliittista vaikutuspiiriä kasvattamaan uusille alueille. Pysin myös ymmärtämään, missä määrin tehty työ oli tuloksellista.

Tutkimukseni perustuu venäläiseen arkistoaineistoon sekä erilaisiin painettuihin materiaaleihin. Arkistoaineisto on koottu Venäjän federaation valtionarkisto GARFin, Venäjän kansallisen sosiaalisen ja poliittisen historian RGASPin ja sekä Moskovan kaupunginarkiston TsAODMin ja TsMAMin kokoelmista. Valtionarkiston kokoelmissa keskeisiä ovat erityisesti korkeakoulutusministeriön sekä neuvostoliittolaisten ystävyysjärjestöjen ja kulttuurisuhteiden liiton aineistot. Sosiaalisen ja poliittisen historian arkiston materiaaleista olen käyttänyt Kommunistisen nuorisoliitto Komsomolin keskuskomitean ulkomaisia opiskelijoita koskevaa aineistoa. Moskovan kaupunginarkiston kokoelmista taas löytyy kattava määrä materiaalia koskien Kansojen ystävyyden yliopistoa: niin yliopiston tieteellistä toimintaa kuin esimerkiksi yliopiston Komsomol-järjestön asiakirjoja.

Lähteiden analysoinnissa olen painottanut virallisista dokumenteista löytyviä arkisen toiminnan kuvauksia. Toisin sanoen artikkeli painottaa uuden sosiaalishistorian ja arjen tutkimuksen historian näkökulmia analysoiden korkean tason poliittisten päätösten ja neuvostoliittolaisen pehmeän vallan soveltamista ja vaikuttavuutta ruohonjuuritasolla. Virallisen narratiivin lisäksi olen pyrkinyt nostamaan esiin myös ideologisen työn kohteina olleiden kansainvälisten opiskelijoiden omakohtaisia kokemuksia siinä määrin, kuin niitä on mahdollista arkistoaineistosta erotella. Tutkimukseni painottuu 1960-lukuun, jonka poikkeuksellisuus erityisesti ulkomaisten opiskelijoiden oman poliittisen aktivismin osalta nousee esiin peilattaessa aikakautta 1970-luvun aineistoihin, joissa yhteiskunnan stagnaatio ja poliittisen aktivismin vähentyminen näkyy selvästi.

Yliopiston perustaminen ja toiminnan poliittiset ulottuvuudet

Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pääsihteerin Josif Vissarionovitš Stalinin kuoltua vuonna 1953 Neuvostoliitto alkoi voimakkaasti avautua ulkomaailmalle luoden samalla uusia kansainvälisiä kontakteja. Toisen maailmansodan jälkeen oli alkanut myös laaja-alainen Ison-Britannian ja Ranskan entisten siirtomaiden itsenäistymiskehitys Afrikassa, Aasiassa ja Karibialla. Tämä tarjosi Neuvostoliitolle uuden ulkopoliittisen strategiansa mukaisesti mahdollisuuden laajentaa vaikutuspiiriään uusille alueille samalla kun internationalismi sisällytettiin jälleen Neuvostoliiton ulkopoliittiseen strategiaan. Eristäytyneen myöhäisen stalinismin kauden jälkeen Neuvostoliitto pyrki palaamaan takaisin leninistiseen politiikkaan olennaisena osana kuuluneeseen kansainväliseen yhteistyöhön ja poliittiseen vaikuttamiseen. Poliittista sijaintiaan kylmän sodan jakautuneessa maailmassa haeskelevat vastaisenäistyneet Aasian, Afrikan ja Latinalaisen Amerikan maat olivat tämän uudelleen käyttöön otetun internationalistisen politiikan loogisia kohdemaita. Tunnetuimpia esimerkkejä Neuvostoliiton ja kehittyvien maiden välisistä kontakteista ovat esimerkiksi Moskovassa vuonna 1957 järjestetyt Maailman nuoriso- ja opiskelijafestivaalit, joita pidetään yleensä yhtenä ensimmäisistä ulkomaisia vaikutteita 1950-luvun Neuvostoliittoon tuoneista massatapahtumista. (Kts. esim. Gilburd 2013; Koivunen 2013; Mazov 2010; Westad 2007; Yurchak 2006, 158–206; Zubok 2009, 88–120.)

Samassa poliittisen suojaan ilmapiirissä perustettiin myös Kansojen ystävyyden yliopisto vuonna 1960 eräänlaiseksi Neuvostoliiton ja kehittyvien maiden välisen korkeakoulu yhteistyön lippulaivaksi (Rupprecht 2010, Tromly 2014a.) Yliopiston perustaminen oli entisten

siirtomaiden itsenäistymiseen sekä kylmän sodan ideologiseen kamppailuun luontevasti liittyvä projekti, koska koulutuspolitiikka oli keskeinen osa sekä Neuvostoliiton kulttuurista että kehitysyhteistyötä. Tämän lisäksi se palveli geopoliittisia päämääriä. (Katsakioris 2019, 298–299.) Yliopiston perustaminen oli globaalien tason uutinen, jonka lisäksi sitä markkinoitiin laajasti hyödyntäen kontakteja kehittyvien maiden poliittisiin järjestöihin, neuvostoliittolaista mediaa ja tulevien opiskelijoiden kotimaiden progressiivista lehdistöä (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 294, ll. 102–104). Ensimmäinen hakukierros syksyllä 1960 sai aikaan todellisen hakemusvyöryn, kun Moskovassa sijainneeseen valintakomissioon saapui yli 44 000 hakemusta suunniteltua 600 aloituspaikkaa kohden (TSMAM f. P-3061, op. 1, d. 2, ll. 28).

Neuvostoliittolaisella korkeakoulutusalan yhteistyöllä kehittyvien maiden kanssa oli alusta lähtien poliittisia tavoitteita (Tsvetkova 2008, 199). Virallisessa retoriikassa tämä ilmaistiin niin, että opiskelijoiden odotettiin palaavan kotiin Neuvostoliiton ”hyvinä ystävinä” (Katsakioris 2017, 547). Kuitenkin muissa yhteyksissä poliittiset tarkoituksetperät ilmaistiin suorasanaisemmin. Esimerkiksi vuonna 1962 Moskovassa tapahtuneen rasististen rikosten sarjan jälkeen paikallisissa sanomalehdissä julkaistiin kansainvälisistä opiskelijoista kertovia lehtiartikkeleita. Kaupungin viranomaisten mukaan oli ”tarpeen selittää laajasti, miksi ulkomaalaiset opiskelevat täällä: he eivät ole verenimijöitä, vaan tuleva etuvartioasemamme Aasiassa, Afrikassa ja Latinalaisessa Amerikassa” (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 337, ll. 67; myös Katsakioris 2017).³ Samantyyppistä kansainvälisen solidaarisuuden painottamista ulkopoliittisten ja joissain tapauksissa myös taloudellisten intressien edistämiseksi tapahtui laajasti ympäri sosialistista Itä-Eurooppaa. (Kts. Mark & Ápor 2015; Mark et al. 2015.)

Toisin sanoen neuvostohallinto toivoi opiskelijoiden edistävän aktiivisesti Neuvostoliiton mallin mukaista sosialismia omista maistaan, tekevän yhteistyötä neuvostoviranomaisten kanssa ja levittävän positiivista Neuvostoliitto-kuvaa omien ruohonjuuritason verkostojensa kautta. Noin neljällä viidestä opiskelijasta oli jonkin paikallisen järjestön suositus. Useimmiten nämä olivat paikallisia kommunistisia tai vasemmistolaisia puolueita tai ammattiliittoja sekä näiden nuorisjärjestöjä. Kuitenkin järjestökontaktien ideologinen luotettavuus vaihteli huomattavasti eri alueiden välillä. Suurin osa Latinalaisesta Amerikasta saapuneista opiskelijoista oli vannoutuneita kommunisteja, joiden emopuolueet tekivät tiivistä yhteistyötä Neuvostoliiton kanssa. Esimerkiksi Afrikan suhteen tilanne oli täysin toisenlainen. Suurin osa paikallisista puolueista oli asettanut ensisijaiseksi tavoitteekseen kansallisen vapautustalun, joten neuvostokontaktien ja Neuvostoliiton edustaman sosialismin edistäminen ei välttämättä ollut keskeisessä roolissa näiden puolueiden agendalla. Useat Afrikasta saapuneet opiskelijat olivatkin syvästi kiinnostuneita esimerkiksi panafricanismista ja maolaisuudesta, joita molempia pidettiin Neuvostoliitossa haitallisina ideologioina. (GARF f. 9606, op. 2, d. 221, ll. 184–190; GARF f. 9606, op. 2, d. 177, ll. 57–58, 114–123; GARF f. 9606, op. 2, d. 221, ll. 3–5, 9, 19–22; GARF f. 9606, op. 2, d. 222, 44–45; myös Hessler 2006; Katsakioris 2006, 2007.)

Ideologiseen työhön opiskelijoiden keskuudessa panostettiin voimakkaasti ja sitä koordinoivat korkeakoulutusministeriö ja Komsomolin keskuskomitean kansainvälisen työn yksikkö. Kaikille neuvostoliittolaisille yliopistoille laadittiin yhteiset suunnitelmat, joiden puitteissa kukin korkeakoulu järjesti toimintaa. Samoin opiskelijoiden lomaohjelma suunniteltiin hallinnon ylemmillä tasoilla, vaikka kullakin korkeakoululla oli omia yhteistyökolhooseja, lomakoteja ja vastaavia, joiden kanssa sovittiin lomien käytännön toteutuksesta. Toisin sanoen ideologinen työ heijastaa monin tavoin neuvostojärjestelmän hierarkkista rakennetta, jossa itse yliopiston rooli oli lähinnä toteuttaa hallinnon ylemmiltä tasoilta sille annettua suunnit-

telmaa. Kuitenkin Kansojen ystävyyden yliopistolla oli tietty erityisasema verrattuna muihin neuvostoliittolaisiin korkeakouluihin: sitä markkinoitiin sosialismiin epäilevästi suhtautuville maille itsenäisenä instituutiona, jonka johdossa oli korkeakouluministeriöstä erillinen neuvosto ja joka valitsi opiskelijansa itsenäisesti. (Katsakioris 2019, 286; Katsakioris 2017, 545.) Sen opetusohjelmaan ei myöskään kuulunut muissa neuvostoliittolaisissa korkeakouluissa pakollisia ideologisia kursseja. Tilanne muuttui vuonna 1968, jolloin Kansojen ystävyyden yliopiston erityisasema purettiin osittain osana yhteiskunnan laajempaa poliittista kehitystä ja ideologiseen sisältöön perustuvat kurssit sisällytettiin pakollisina kaikkiin opintosuuntiin (Katsakioris 2019, 299).

Koulutusohjelmien ideologinen sisältö

Poliittisilta vakaumuksiltaan vaihtelevien ja usein pohjakoulutukseltaan ja terveydentilaltaan heikkojen opiskelijoiden kouluttaminen Neuvostoliiton ”hyviksi ystäviksi” ja ”tulevaksi etuvartioasemaksi” kehittyvissä maissa oli haastava tehtävä. Sen saavuttamiseen käytettiin monia eri työmuotoja niin osana opinto-ohjelmaa kun opiskelijoille järjestettyjä vapaa-ajan aktiviteettejakin. Nimitän näitä marxismi-leninismiin ja positiivisävyiseen Neuvostoliiton sosialistisen yhteiskuntamallin erityispiirteiden esittelyyn keskittyviä ohjelmasisältöjä koulutusohjelmien ja vapaa-ajan toimintojen ideologiseksi sisällöksi. Vuoteen 1968 saakka itse koulutusohjelmissa ideologista sisältöä oli suhteellisen vähän, koska marxismi-leninismistä tuli opiskelijoille pakollinen aine vasta tuolloin (Katsakioris 2019, 296). Tähän saakka suurimpaan osaan varsinaisia tutkintoon johtavia tieteenalakohtaisia opintoja ei Kansojen ystävyyden yliopistossa kuulunut lainkaan ideologisia tai poliittisia teemoja sivuavia kursseja, vaan suurin osa ideologisesta sisällöstä pyrittiin sisällyttämään ensimmäiseen opintovuoteen, joka vietettiin ns. valmentavassa tiedekunnassa opiskellen pääasiassa venäjän kieltä.

Yliopistossa oli mahdollista opiskella lääketiedettä, luonnontieteitä, insinööritieteitä, maataloustieteitä, laki- ja oikeustieteitä sekä humanistisista aineista venäjän kieltä ja kirjallisuutta sekä historiaa. Esimerkiksi lääketieteen, luonnontieteiden ja insinööritieteiden alojen opinto-ohjelmiin sisällytettiin ideologisia kursseja vasta vuoden 1968 jälkeen, joten ensimmäiset kymmenen toimintavuottaan Kansojen ystävyyden yliopisto tarjosi koulutusta näillä aloilla lähes täysin ilman ideologista sisältöä. Esimerkiksi poliittisen taloustieteen tai historiallisen ja dialektisen materialismin opiskelu oli näiden alojen opiskelijoille täysin vapaaehtoista ja monet heistä jättivät nämä kurssit väliin, koska pakollisten oppiaineiden kurssit työllistivät heitä liikaa. Eniten ideologista sisältöä kuului taloustieteiden oppiaineeseen, koska sen opetusohjelma oli pitkälti laadittu vastaamaan neuvostomallisen suunnitelmatalouden tarpeita. Lisäksi esimerkiksi historian oppiaineessa käsiteltiin laajasti siirtomaavaltaan ja kansallisiin vapautusliikkeisiin liittyvää tematiikkaa vetäen samalla yhteyksiä Neuvostoliiton kokemaan kehitykseen. Kuitenkin kokonaisuutena on mahdollista sanoa, etteivät edes näillä aloilla itse oppisisällöt olleet yksinomaan ideologisia. Valtaosa kursseista käsitelti teemoja, joilla ei ollut yhteyttä ideologisiin kysymyksiin. (GARF f. 9606, op. 1, d. 1022, ll. 37–39; Katsakioris 2017, 546.)

Ideologiset koulutustavoitteet olivat arkistoaineistojen perusteella jatkuvasti läsnä ja niiden saavuttamiseen tarvittavia oppisisältöjä analysoidiin aktiivisesti. Ideologisia näkökulmia pyrittiin sisällyttämään opiskelijoiden arkeen heti opintojen alusta alkaen. Opiskelijat viettivät ensimmäisen opiskeluvuotensa valmentavassa tiedekunnassa. Tarkoituksena oli luoda heille riittävä kielitaito sekä omaan alaan liittyvien tieteiden pohjatiedot, jotta opinnot kunkin

omalla erikoistumisalalla kävisivät mahdollisiksi. Venäjän kielen opintojen lisäksi tämä tarkoitti, että tulevasta erikoistumisalasta riippuen opiskelijoiden opinto-ohjelmaan kuului esimerkiksi matematiikkaa, fysiikkaa, biologiaa, maantiedettä, kirjallisuutta ja historiaa. Nämä aineet luennottiin venäjäksi heti valmentavan vuoden kevätlukukaudesta lähtien, toisin sanoen puolen vuoden venäjän kielen opintojen jälkeen. (GARF, f. 9606, op. 1, d. 1022, ll. 34.) Näiden aineiden lisäksi jokainen opiskelija osallistui kahdelle Neuvostoliiton historiaa ja yhteiskuntaa käsittelevälle, englanniksi, ranskaksi ja espanjaksi luennoiduille kursseille, joiden oppisisältöjä lähestyttiin varsin ideologisesta näkökulmasta. Vieraskielisen luennoinnin katsottiin varmistavan opiskelijoiden ymmärtämistä, mutta opiskelijoiden kielitaustasta johtuen tarvetta olisi ollut myös luennoille arabiaksi, indonesiaksi ja japaniksi. (GARF f. 9606, op. 1, d. 1022, ll. 62; GARF f. 9606, op. 1, d. 1532, ll. 80.)

Keskeisin osa valmentavan tiedekunnan opintoja oli venäjän kielen oppiminen. Ensimmäisellä syyslukukaudella venäjää opiskeltiin vähintään 24 tuntia viikossa, joista 16-18 tuntia oli omistettu kieliopille ja sanastolle sekä 8-10 tuntia ääntämisharjoituksille. Kevätlukukaudella oppituntien määrä väheni 20 viikkotuntiin, joista 14 tuntia oli kielioppia ja sanastoa sekä 6 tuntia ääntämistä. Toisin sanoen kullakin äidinkielen ja osittain toivotun opintosuunnan perusteella muodostetulla pienryhmällä oli kaksi eri opettajaa. Kansojen ystävyyden yliopistoa voidaankin pitää kielen oppimisen kannalta modernina laitoksena, jolla oli tarjota opiskelijoidensa käyttöön mm. kielistudioita ja muita moderneja oppimismenetelmiä. (GARF, f. 9606, op. 1, d. 1023, ll. 99–105.)

Hallinnon ylemmiltä tasoilta esitettiin jatkuvia vaatimuksia ideologisen materiaalin sisällyttämiseksi venäjän kielen opetusohjelmaan. Koska opiskelijat viettivät ensimmäisenä vuonnaan Neuvostoliitossa suurimman osan ajastaan venäjän kielen oppitunneilla, neuvostohallinnon ylemmät tasot halusivat lisätä näihin tunteihin tietoa myös yhteiskunnasta ja sen ideologiasta. Käytännössä tämä toteutettiin pyytämällä opettajia käyttämään sanomalehtiä sekä viimeisimmän Neuvostoliiton kommunistisen puolueen puoluekokouksen päätösmateriaaleja oppimateriaaleina. Näiden materiaalien tarkoituksena oli paitsi opettaa tarpeellista sanastoa ja tarjota tietoa ajankohtaisista asioista, myös kannustaa opiskelijoita keskustelemaan yhteiskunnallisista teemoista. (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 310, ll. 48–49.)

Käytännössä kysymys kielenopetuksen ideologisesta sisällöstä kuitenkin pysyi esillä koko 1960-luvun ajan, koska korkeakouluopintoihin riittävän kielitaidon saavuttaminen yhdessä lukuvuodessa lähtötason ollessa olematon oli jo yksistään varsin haastava tehtävä, eikä ylimääräisten materiaalien sisällyttäminen oppitunteihin ollut mahdollista ylemmiltä hallinnontasoilta tulleesta paineesta huolimatta. Kansojen ystävyyden yliopiston koulutusohjelmien ideologinen sisältö oli muita neuvostoliittolaisia yliopistoja vähäisempää. Tämä yhdistettynä yliopiston poikkeukselliseen asemaan korkeakoulutusyhteistyön näyteikkunana ulkomaille loi erityistä painetta saavuttaa koulutusyhteistyölle asetetut poliittiset tavoitteet sisällyttämällä ideologisia sisältöjä kielenopetuksen lisäksi opiskelijoiden vapaa-ajan aktiviteetteihin ja loma-aikojen ohjelmaan.

Vapaa-ajan aktiviteetteja Moskovassa

Koska mahdollisuudet ideologisen materiaalin sisällyttämiseen varsinaiseen opetukseen olivat rajalliset, opiskelijoille oli tarjolla runsas valikoima vapaa-ajan toimintaa, jonka tarkoituksena oli esitellä heille ”neuvostotodellisuutta”. Opintojen ulkopuolisen toiminnan tavoitteeksi määritettiin ”tieteellisen maailmankuvan muodostuminen, opiskelijoiden hengellinen ja fyysinen

kasvu, heidän kasvatuksensa humanismin, demokratian, rauhan puolustamisen ja kansojen välisen ystävyyden vahvistamisen parhaiden perinteiden hengessä, sekä tutustuminen neuvostotodellisuuteen” (RGASPI, f. M-1, op. 46, d. 294, ll. 4).

Vuonna 1963 laadittu yksityiskohtainen suunnitelma Kansojen ystävyyden yliopiston opiskelijoiden tutustuttamiseksi neuvostotodellisuuteen listasi tähän aiheeseen liittyen käsiteltäviksi seuraavat teemat: Neuvostoliitto ja sen pääkaupunki, neuvostoyhteiskunnan kehitys, neuvostoliittolainen demokratia, Neuvostoliiton kommunistinen puolue, sosialistinen talousjärjestelmä, sosialistinen ja kommunistinen työ, työläisten olot, sosiaaliturva ja terveydenhuolto, koulutus, tiede, maatalouden kysymykset, kansallisuuskysymys, ihmissuhteet, kansainväliset suhteet sekä kulttuuri, jonka osa-alueiksi määriteltiin kirjallisuus, taide, lehdistö, radio, televisio ja urheilu. Jokaisesta teema-alueesta järjestettiin luentoja, keskustelutilaisuuksia ja ekskursioita. (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 336, ll. 142–144.) Kuten tästä saattaa havaita, huolimatta vetoamisesta tieteelliseen maailmankuvaan ja humanismin parhaisiin perinteisiin, tosiasiaa ”neuvostotodellisuuden” ymmärtäminen oli kaikkein keskeisin osa opintojen ulkopuolista toimintaa. Siihen liittyvät teemat lähestyivätkin neuvostoyhteiskuntaa varsin monipuolisesti pyrkien keskittymään erityisesti valtiolliseen ideologiaan sekä poliittisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja rakenteisiin.

Moskovassa järjestettävän ohjelman suhteen arkistomateriaaleista löytyy suunnitelmia, joissa listataan yksityiskohtaisesti kirjoja, elokuvia, musiikkia, näytelmiä ja baletteja, taideteoksia, museoita ja Moskovan nähtävyyksiä, joihin opiskelijoiden odotettiin perehtyvän heidän viisivuotiseksi suunnitellun Neuvostoliitossa oleskelunsa aikana. Jokaista opiskeluvuotta kohden on listattu sen vuoden aikana käsiteltäviksi soveltuvat materiaalit, joiden katsotaan vastaavan opiskelijoiden kehittyvää ymmärrystä ympäröivästä yhteiskunnasta. Nämä listaukset sisältävät suurelta osin venäläisen taiteen kaanoniin kuuluvia teoksia. Kirjallisuuden osalta Tolstoin, Dostojevskin ja muiden klassikoiden rinnalle nostettiin sosialistis-realistisen kirjallisuuden keskeisimpiä teoksia, kuten Maksim Gorkin tuotantoa ja Nikolai Ostrovskin romaani *Kuinka teräs karaistui*. Kirjallisuudesta osaa käytettiin oppimateriaaleina venäjän tunneilla, mutta suuri osa jätettiin opiskelijoiden vapaaehtoisen lukuharrastuksen varaan. Toisin sanoen viranomaisilla tuntuu olleen suuri luottamus siihen, että opiskelijat ovat varsinaisten opintojensa ohella kiinnostuneita ja kykeneviä käymään vapaaehtoisesti läpi kattavan listan varsin haastavaakin venäläistä kirjallisuutta pääasiassa alkukielellä. (RGASPI, f. M-1, op. 46, d. 294, ll. 4–12.)

Nähtävyyksien kokemiseksi yliopisto kuljetti opiskelijoita ekskursioille ympäri Moskovaa erityisesti ensimmäisen opiskeluvuoden aikana, osittain osana valmentavan tiedekunnan opetusohjelmaa. Tämän lisäksi Kansojen ystävyyden yliopisto kannusti neuvostoliittolaisia opiskelijoitaan viemään kansainvälisiä ystäviään elokuviin, näyttelyihin ja teattereihin, joskin myös yliopistolla näytettiin ajoittain elokuvia. (GARF f. 5451, op. 45, d. 1543, ll. 6–12.) Muutenkin neuvostoliittolaisten opiskelijoiden varaan laskettiin suuri vastuu ”neuvostotodellisuuden” esittelystä kansainvälisille opiskelijoille. Arkistomateriaaleista löytyy lukuisia mainintoja, kuinka neuvostoliittolaiset opiskelijat eivät kuitenkaan ottaneet tätä vastuuta riittävän vakavasti. Useina vuosina yliopiston Komsomol-organisaatiolle raportoitiin, että neuvostoliittolaiset opiskelijat ovat haluttomia ystävystymään kansainvälisten opiskelijoiden kanssa tai viettämään vapaa-aikaa heidän seurassaan. (GARF f. 9606, op. 1, d. 1022, ll. 50–51; Katsakioris 2017, 547–548.) On vaikea arvioida, missä määrin nämä lausunnot vastasivat todellista tilannetta yliopistolla, koska muistelmissaan opiskelijat puhuvat hyvin lämpimään sävyyn kohtaamastaan ystävällisyydestä (esim. Rupprecht 2015, 191–229).

Tilannetta paikkasivat halukkaasti yliopiston ulkopuoliset nuoret moskovalaiset, joista suurinta ryhmää luonnehditaan raportoinnissa ”huonoiksi tyttöiksi”. Monet kansainväliset opiskelijat olivat stipendinsä turvin huomattavasti paremmassa taloudellisessa asemassa kuin paikallinen nuoris. Tämän lisäksi heillä oli mahdollisuuksia saada käsiinsä ulkomaisia hyödykkeitä esimerkiksi kirjeenvaihdon ja muiden kansainvälisten kontaktien kautta. Toisin sanoen monet opiskelijat harjoittivat mustan pörssin kauppaa ja järjestivät asuntoloissa alkoholinhuuruisia juhlia, joihin moskovalainen nuoris otti innokkaasti osaa. (Katsakioris 2017, 549–550.) Vuonna 1965 joukko kansainvälisiä opiskelijoita suunnitteli vapaaehtoisin vartiointipartion perustamista Kansojen ystävyys yliopiston asuntola-alueelle, koska sivulliset opiskelijat raportoivat humalaisten nuorten moskovalaisnaisten kiipeilevän asuntoloiden ikkunoista sisään miespuoleisten ulkomaalaisopiskelijoiden huoneisiin. Yksi suunnitellun vartiointipartion tehtävistä olisikin *Komsomolille* toimitetun kokouspöytäkirjan mukaan ”mennä sisään huoneisiin, joissa skandaali on meneillään, ja kehottaa asianosaisia lopettamaan” (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 294, ll. 139).

Bahrainilaisen opiskelijan kommentti tilanteeseen vartiointipartion perustamiskokouksessa tuo melko humoristisellakin tavalla esiin virallisen ja epävirallisen ”neuvostotodellisuuden” kohtaamispisteitä Moskovassa opiskelevien ulkomaalaisten arjessa:

Tytöistä on tullut huonokäyttöisempiä. He turvautuvat opiskelijoihin, jotka tuhlaavat heihin rahaa (kahviloissa ja ravintoloissa). Samat tytöt alkavat myös jättäytyä pois töistä ja näin [ulkomaalaiset] opiskelijat vahingoittavat Neuvostoliittoa pienentäen työväenluokkaa. Neuvostoliitto ei ole työttömyydestä kärsivä Iran, vaan täällä työläisiä todella tarvitaan. Taksikuskit tuovat tyttöjä tänne. Puhuin tilanteesta vastuuolettajalle, mutta tuloksetta... En ole lukenut mitään muuta kuin Gorkia ja Ostrovskia eikä marxilais-leninistisissä kirjoissa ole kirjoitettuna mitään tästä aiheesta. Oli kauhistuttavaa nähdä humalaisten tyttöjen kiipeävän sisään [asuntolaan] suoraan ikkunoista. (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 294, ll. 137.)

Tämä julkisessa kuulemistilaisuudessa esitetty kommentti toistaa käsitystä neuvostoyhteiskunnasta työväenluokkaan perustuvana yhteiskuntana, jossa työttömyyttä ei ole ja jokainen työläinen on tarpeellinen. Tämä ymmärrys perustuu suurelta osin sosialistis-realistisen kirjallisuuden klassikoihin, joilla oli tärkeä rooli venäjän kielen opiskelussa ja joiden kautta kyseessä oleva kansainvälinen opiskelija ilmeisesti pyrki ymmärtämään ympäröivää yhteiskuntaa. Kirjallisuuden ja oppituntien luoma ideaalikuva sosialistisesta yhteiskunnasta ja sen toiminnasta sopii kuitenkin huonosti kuvaamaan sitä moskovalaista todellisuutta, jossa juopottelevat ja huonokäyttöiset tytöt kiipeilevät asuntolaan materiaalien hyödykkeiden toivossa ilman, että vastuussa oleva opettaja pyrkii mitenkään puuttumaan tilanteeseen. Ulkomaisten miesopiskelijoiden ja neuvostoliittolaisten naisten välille syntyikin monenlaisia virallisia ja epävirallisia ihmissuhteita, joiden seurauksena solmittiin useita avioliittoja ja näistä liitoista syntyi lapsia pariskuntien vielä oleskellessa Moskovassa. Aviomiesten saatua koulutuksensa loppuun vaimolle ja lapsille annettiin lupa muuttaa miehen mukana hänen kotimaahansa, joten on mahdollista, että jotkut näistä neuvostoliittolaisista nuorista naisista myös käyttivät avioliittoa ulkomaalaisen kanssa pääsylippuna pois Neuvostoliitosta.

Samaan aikaan neuvostoliittolaisten nuorten naisten ja ulkomaisten opiskelijamiesten väliset suhteet olivat myös yleisin syy rasistisille hyökkäyksille Moskovassa (Hessler 2006, 35–37; Katsakioris 2017, 550–551). Erityisesti afrikkalaisten opiskelijoiden kohtaama rasismi

ei kuitenkaan ollut yksinomaan neuvostoliittolainen ilmiö, vaan vastaavia ongelmia esiintyi ympäri Itä-Euroopan sosialistisia maita (Pugach 2015). Erityisesti loma-aikoina ulkomaisten opiskelijoiden asuntoloiden läheisyydessä erilaiset tappelut ja hakkaamistapaukset olivat viikoittainen ilmiö (GARF f. 9606, op. 1, d. 77, ll. 187). Useimmissa tapauksissa joukko neuvostoliittolaisia nuoria miehiä kävi yhden tai kahden ulkomaisen opiskelijan kimppuun joko ravintoloissa tai kadulla. Usein kimmokkeena hyökkäykselle toimi se, että ulkomaalainen opiskelija esimerkiksi tanssi neuvostoliittolaisen nuoren naisen kanssa. Toisinaan raporttien perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, ettei hyökkäykselle välttämättä ollut mitään välitöntä syytä. Ulkomainen ulkonäkö ja tummempi ihonväri oli usein riittävä syy joutua rasistisen hyökkäyksen kohteeksi. Eniten rasismia kohtasivatkin afrikkalaiset opiskelijat (Matusevich 2008), mutta hyökkäyksiä kohdistui myös arabeihin ja Latinalaisesta Amerikasta saapuneisiin opiskelijoihin.

Neuvostoliittolaisessa kontekstissa tämä rasistinen rikollisuus kuvattiin aina yksittäisiksi huliganismitapauksiksi ilmiön yleisyydestä huolimatta, mikä osaltaan kuvastaa yhteiskunnallisten ideaalien vaikutusta ongelmatilanteille annettuihin selityksiin. Tässä suhteessa rasistinen väkivalta oli samantyyppinen neuvostoyhteiskunnassa vaiettu ongelma kuin esimerkiksi alkoholismi, parisuhdeväkivalta tai asunnottomuus. Erottavana tekijänä näihin ongelmiin oli, että rasistisen väkivallan kohteiksi joutuneet ulkomaalaiset opiskelijat kritisoivat näytävästi heihin kohdistunutta rasismia, mikä oli neuvostoliittolaisessa yhteiskunnallisessa kontekstissa varsin epätavallista. (Hessler 2006, 38–39.) Negatiivisesti kansainvälisiin opiskelijoihin suhtautuvien moskovalaisien osuus vaikuttaa olleen suhteellisen suuri. Opiskelijat eivät eronneet neuvostoliittolaisista yksinomaan ihonvärinsä tai kulttuuritautansa vuoksi, vaan neuvostoliittolaiseen tulotasoon suhteutettuna korkeiden stipendiensä ansiosta myös poliittisesti ja sosiaalisesti. Tavallisen neuvostokansalaisen näkökulmasta kansainvälisten opiskelijoiden elämäntapa oli varsin porvarillinen ja etuoikeutettu, mikä osaltaan selittää heihin kohdistunutta väkivaltaa. (Katsakioris 2017, 552, 563–564.)

Koska kansainvälisten opiskelijoiden arkiset suhteet neuvostoliittolaiseen nuorisoon olivat monin tavoin ongelmallisia, suuri osa ulkomaalaisille opiskelijoille järjestetystä varsinaisten opintojen ulkopuolisesta toiminnasta järjestettiin tiukan valvonnan alla. Kansojen ystävyuden yliopisto järjesti asuntoloissa esimerkiksi sanomalehtimateriaaliin perustuvia keskustelukerhoja ajankohtaisista asioista. Näiden kokoontumisten tarkoituksena oli perehdyttää opiskelijoita Neuvostoliiton sisä- ja ulkopolitiikkaan sekä neuvostoliittolaisiin näkökulmiin maailmanpolitiikan tapahtumista. (GARF f. 5451, op. 45, d. 1543, ll. 6–12.) Yliopisto kannusti opiskelijoita myös pitämään yllä omaa kulttuuriaan ja esittelemään sitä moskovalaisille työläisille. Lähes jokaisen maan opiskelijat muodostivat tanssia, laulua ja musiikkia esittäviä ryhmiä, jotka sitten vierailivat yliopiston yhteistyökouluissa ja -tehtaissa rakentamassa internationalismia ja kansainvälistä solidaarisuutta eri maiden työläisten kesken. (GARF f. 9606, op. 1, d. 7103, ll. 24–28.)

Laajemmassa mittakaavassa saman tyyppistä toimintaa järjesti Moskovan keskustassa sijainnut vuonna 1959 perustettu Ystävyden talo, jonka tapahtumiin kokoontui opiskelijoita kaikista Moskovan korkeakouluista. Ystävyden talon aktiviteetit oli jaoteltu maantieteellisten alueiden mukaan. Latinalaisesta Amerikasta ja Afrikasta saapuneille opiskelijoille sekä näistä alueista kiinnostuneille neuvostoliittolaisille opiskelijoille järjestettiin oma viikoittainen seminaarinsa. Samanlainen, joskin lyhytikäiseksi jäänyt seminaari oli toiminnassa myös arabipöytäkirjoille muutamien vuosien ajan 1960-luvun puolivälissä. Kaikkien kolmen seminaarin ohjelma oli keskenään identtinen. Toiminnan keskiössä oli luentoja ja keskustelutilaisuuksia,

joiden aiheina olivat kansainväliseen sosialistiseen liikkeeseen liittyvät teemat. Lisäksi järjestettiin vapaamuotoisempia illanviettoja ja esimerkiksi elokuvanäytäntöjä. (GARF f. 9576, op. 14, d. 81, ll. 159–160; GARF f. 9576, op. 13, d. 143, ll. 3–4.)

Suurin osa Ystävyiden talon toiminnasta oli kuitenkin varsin neuvostopainotteista ja esimerkiksi näytetyistä elokuvista valtaosa oli neuvostoliittolaisia. Samoin luentojen aiheet keskittyivät usein Neuvostoliiton tarjoamiin malleihin esimerkiksi talouden ja kansainvälisten suhteiden järjestämiseksi. Opiskelijat myös reagoivat näihin epäkohtiin eri tavoin. Palauttekselyissä he toivoivat esimerkiksi enemmän ohjelmaa vierailta kielillä. (GARF f. 9576, op. 17, d. 15, ll. 11.) Kuitenkin mielipiteitä toiminnasta ilmaistiin myös epäsuorin keinoin. Neuvostoviranomaiset huomioivat raportoinnissaan, että Ystävyiden talon tapahtumiin osallistuvat jatkuvasti samat opiskelijat silkasta velvollisuuden tunnosta. (GARF f. 9576, op. 17, d. 23, ll. 10–12; GARF f. 9576, op. 17, d. 42, ll. 104–107.) Suosituimpia tapahtumia tuntuivat olevat erilaiset juhlat ja illanistujaiset, joissa opiskelijat esiintyivät varsin usein humalassa, mikä herätti osaltaan kritiikkiä neuvostoliittolaisten järjestäjien taholta (GARF f. 9576, op. 17, d. 14, ll. 7, 70).

Toisin sanoen vapaamuotoinen kanssakäyminen niin neuvostoliittolaisten opiskelutoverien kanssa kuin yliopiston ulkopuolella tavatun moskovalaisen nuorison kanssa oli monin tavoin ongelmallista, mutta yritykset järjestää koordinoitua ohjelmaa joko yliopiston tai Ystävyiden talon tiloissa herättivät ilmeisen vähäistä mielenkiintoa opiskelijoiden keskuudessa. Hallinnon ylemmiltä tasolta koordinoitu toiminta ei selvästikään kyennyt tarjoamaan eri opiskelijaryhmille niiden kaipaamaa yksilöllistä lähestymistapaa. Järjestetty ohjelma koettiin ilmeisen usein pitkävetoiseksi tai venäjänkielisyytensä takia vaikeaselkoiseksi ja sitä vastaan kapinoitiin joko jättäytymällä kokonaan pois näistä tapahtumista tai esimerkiksi tulemalla paikalle humalassa.

Loma-aikoina tutustumassa ”periferiaan”

Moskovassa eletyn arjen lisäksi keskeisessä roolissa ”neuvostotodellisuuden kokemisessa” olivat loma-aikoina järjestetty ohjelma ja ekskursion, joiden tarkoitus oli tarjota moskovalaista arkea syvempi katsaus tavallisten työläisten elämään ja neuvostotalouden saavutuksiin laajan maan eri osissa (Katsakioris 2019, 288). Talvilomilla suurin osa opiskelijoista osallistui Moskovan kaupungissa ja lähialueilla järjestetyille pienimuotoisille retkille esimerkiksi kulttuurikohteisiin ja teollisuuden tuotantolaitoksiin. Vain harvat opiskelijat pääsivät lukuvuoden aikana vieraillemaan Moskovan ulkopuolella. Näin ollen talvilomat täydensivät omalta osaltaan koko lukuvuoden ajan jatkunutta lähialueille suuntautunutta ekskursionien sarjaa sekä vierailuja erityisesti kouluihin ja tehtaisiin. (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 295, ll. 86–87.)

Sen sijaan kesälomista suurin osa vietettiin eri puolilla Neuvostoliittoa. Tarjolla oli monenlaisia vaihtoehtoja loman viettämiseksi. Kansojen ystävyiden yliopistolla oli yhteistyösopimus Moldovassa, jota markkinoitiin opiskelijoille ahkerasti lomaviikkoiteena. Siellä järjestetyillä kesäleireillä opiskelijoiden päivät koostuivat noin neljä tuntia kestäneestä päivittäisestä työvuorosta sovhoosin sadonkorjuussa sekä vapaa-ajan ohjelmasta, johon kuului poliittisia teemoja käsitteleviä luentoja ja keskustelutilaisuuksia sekä päivittäinen neuvostotelokuvan esitys. Lisäksi oli mahdollista harjoittaa monipuolista liikuntaa tai esimerkiksi opetella uimaan. Opiskelijoita kuljetettiin myös ekskursionille paikallisiin maatalouden ja teollisuuden tuotantolaitoksiin. (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 295, ll. 92–99.) Toisin sanoen loma Moldovassa oli ymmärrettävistä syistä neuvostohallinnon suosima vaihtoehto opis-

kelijoiden kesälomaohjelmaksi: siellä yhteydet paikalliseen työväestöön olivat luontevasti läheiset, opiskelijoilla oli mahdollisuus ottaa osaa työntekoon, ideologista ohjelmaa oli helppo järjestää, eikä myöskään opiskelijoiden valvominen tuottanut ongelmia sovhoosin sijaitessa maaseudulla ja yhteyksien ulkomaailmaan ollessa vähäisiä.

Toinen yliopiston yhteistyökohde oli Sotšin lähellä sijainnut Makopsen lomakoti. Siellä järjestetty ohjelma ei eronnut suuresti Moldovan kesäleireistä. Opiskelijat tekivät ajoittain työvuoroja paikallisen sovhoosin sadonkorjuussa, mutta suurin osa ajasta kului vapaamuotoisemman toiminnan parissa. Lisäksi idyllinen sijainti Mustanmeren rannalla teki Makopsesta Moldovaa houkuttelevamman lomakohteen monien opiskelijoiden silmissä. Sinne myös hakeutui huomattavasti Moldovaa suurempi määrä opiskelijoita. (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 295, ll. 100–105.) Kuitenkin ideologisesta näkökulmasta katsoen lomailu merenrannalla oli työvelvoitteista huolimatta tarpeettoman rauhallinen lomanviettomuoto. Luontevat yhteydet työväestöön olivat Moldovaa vähäisemmät ja opiskelijoita oli myös vaikeampaa kannustaa osallistumaan työntekoon ja muihin aktiviteetteihin ympäristön tarjotessa luontevia mahdollisuuksia lomailuun ilman työntekoa tai ideologista sisältöä.

Erityisesti 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla myös osallistuminen Komsomolin kordinoiimiin työprikaateihin eri puolilla Neuvostoliittoa kasvatti suosiotaan opiskelijoiden keskuudessa. Tämä johtui suurelta osin työprikaatitoiminnan laajentamisesta ja aktiivisesta markkinoinnista. Niinpä osallistujien määrät kasvoivat muutamassa vuodessa ensimmäisestä vuonna 1965 Siperiaan Abakan-Taišetin välisen junaradan rakennustyömaalle lähetetystä pienestä ryhmästä aktiiveja useisiin eri rakennusprojekteihin mm. Irkutskin lähellä Siperiassa, Tselinogradin eli nykyisen Nur-Sultanin alueella pohjois-Kazakstanissa sekä 1970-luvulla myös Karjalassa. Työprikaateissa olosuhteet olivat usein alkeelliset, esimerkiksi majoitus järjestettiin useimmiten teltoissa tai parakeissa ja työpäivät yhdessä neuvostoliittolaisten komsomolilaisten kanssa olivat pitkiä. (GARF f. 9606, op. 2, d. 221, ll. 153.) Kuitenkin rakennusprojektit tukivat vahvasti Neuvostoliiton sisäpoliittisia kampanjoita maanviljelyn tehostamiseksi Kazakstanin aroilla sekä infrastruktuurin parantamiseksi Siperiassa, joten näitä pidettiin ihanteellisena vaihtoehtona opiskelijoiden lomanviettoon. Lisäksi yhteydet paikallisiin työläisiin olivat luontevat ja yhteisen työnteon katsottiin kasvattavan ihanteellisella tavalla paitsi kansainvälisten opiskelijoiden ymmärrystä neuvostotodellisuudesta, myös syrjäseuduilla asuvien neuvostotyöläisten käsitystä internationalismista.

Erilaisten työntekoa sisältäneiden lomavaihtoehtojen lisäksi opiskelijat osallistuivat kesälomiensa aikana ekskursioille eri puolille Neuvostoliittoa. 1960-luvun alkupuolella näitä ekskursioita tehtiin myös maan länsiosiin, esimerkiksi Baltiaan ja Ukrainaan. Kuitenkin myöhemmin raportoinnissa todettiin, etteivät matkat näille alueille esitelleet neuvostotodellisuutta riittävän vahvasti, joten jatkossa selvästi suosituimpia kohteita ekskursioille olivat Kaukasus ja erityisesti Keski-Aasia. (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 295, ll. 54–57.) Keski-Aasian rooli sosialistisen järjestelmän mukanaan tuoman kehityksen näyttämönä oli suuri. Kehittyvistä maista kotoisin oleville opiskelijoille tällä alueella toteutetut projektit esitettiin mallina, jonka kopioiminen ja imitointi olisi mahdollista myös opiskelijoiden kotimaissa. (Katsakioris 2017, 545.) Ekskursioiden ohjelmaan kuuluivatkin vierailut alueen teknologista kehitystä edustaviin kohteisiin, kuten vesivoimaloihin ja padoille sekä maatalouden ja teollisuuden tuotantolaitoksiin. Myös modernit kaupungit, kuten Taškent (kts. Stronski 2010) ja Alma-Ata, kertoivat omalta osaltaan sosialismin ylivertaisuudesta alueen aiempiin hallintomuotoihin verrattuna. Keski-Aasia oli neuvostohallinnon näkökulmasta vailla vertaansa haluttaessa esitellä lyhyessä ajassa tapahtunutta kehitystä ja modernisaatiota. (GARF f. 9576,

op. 2, d. 239, ll. 5; GARF f. 9576, op. 2, d. 243, ll. 2,5; GARF f. 9576, op. 2, d. 247, ll. 1–2; myös Kalinovsky 2013.) Keski-Aasiasta kotoisin olevat henkilöt toimivat myös 1950- ja 1960-luvuilla usein aktiivisina välittäjinä diplomaatti- ja kulttuurisuhteissa Neuvostoliiton ja arabimaiden välillä (Kirasirova 2011).

Kansojen ystävyyden yliopiston elsalvadorilaisen opiskelijan vuonna 1966 yliopiston opiskelijoiden toimittamassa *Družba*-lehdessä julkaistu kuvaus ekskursiosta Kazakstanin neuvostotasavaltaan heijastelee vahvasti edellä mainittuja teemoja:

Kymmenen päivää kazakkien mailla! Kaikki ne asiat, jotka näimme ja kuulumme! Meidän oli vaikeaa edes kuvitella, että 49 vuotta sitten kazakstanilainen saattoi nähdä vain lopu-
tonta aroa, jäätäviä pakkasia ja kesäisiä helteitä, nälkää ja sairauksia, lukutaidottomuutta ja barbarismia, vaeltavan elämäntavan ja kuolemaa. Maa oli kuin kevät ilman kukkasia, päivä ilman aurinkoa, joki ilman vettä. Ja nyt silmiemme edessä Kazakstan avautui korkeasti teollistuneena tasavaltona, jossa on hyvin kehittynyt maataloussektori ja ainutlaatuinen kulttuuri. Lisäksi kazakit itse ovat vilpittömiä, vieraanvaraisia, yksinkertaisia ja samanaikaisesti hyväsydämiä ihmisiä. Kaikki se, mitä näimme Alma-Atassa, Dzambulissa, Chimkentissä ja Kentaussa heijastelee ihmisen voimaa, sosialismin yliveritaisuutta ja neuvostotodellisuutta. (*Družba* 1/1966, 37–40.)

Kuten tämä tekstinäyte osoittaa, neuvostojärjestelmä pyrittiin esittämään vierailijoille vaihtoehtoisena modernisaation ja kehityksen mallina, jota olisi mahdollista soveltaa myös kehittyvien maiden olosuhteissa. Tarkkaan valitut vierailukohteet suunniteltiin ilmentämään lyhyessä ajassa saavutettua kehitystä ja sosialistisen mallin mukaista modernisaatiota. Samaan aikaan tämä moderni neuvostotodellisuus oli luonteeltaan anti-imperialistista, kyseenalaista länsimaisten arvojen ja mallien yleispätevyyden eri olosuhteisiin. Toisin sanoen neuvostotodellisuus pyrki tuomaan esiin erilaisten modernisaatiomallien toimivuuden, kieltäen samalla modernisaation ja länsimaalaistumisen olevan yksi ja sama käsite. Tämän myötä modernisaatio ei ollut enää yksinomaan länsimainen vientituote, vaan Neuvostoliitto oli kyennyt luomaan länsimaisesta mallista monin tavoin eroavan modernisaation mallin. (David-Fox 2015, 24–25.)

Samaan aikaan myös ”vilpittömät, vieraanvaraiset ja yksinkertaiset” paikallisasukkaat olivat päätyneet modernisaatiokehityksen kohteiksi, mikä osaltaan osoittaa neuvostoyhteiskunnan hierarkkista rakennetta kansallisuuspolitiikan ja eri kansallisuuksien ja kulttuurien ominaispiirteisiin liitetyn arvostuksen suhteen. Neuvostoliitossa vallitsi virallisesta tasa-arvoa korostavasta retorikastaan huolimatta varsin vahvasti kansallisuuden merkitystä painottava järjestelmä, jossa Stalinin kaudelta lähtien eri kansallisuuksien välillä oli havaittavissa myös arvohierarkioita. Venäläiset muodostivat valtion sisällä tosiasiallisen johtavan kansallisuuden, jonka kulttuuria ja erityisesti kieltä pyrittiin aktiivisesti levittämään muiden kansallisuuksien perinteisille asualueille. (Kts. esim. Khalid 2007; Martin 2001; Slezkine 2000.)

Viralliselta valtionuskonnoltaan ateistisessa yhteiskunnassa tapahtunut uskonnon roolin huomattava väheneminen aiemmin varsin vanhoillisessa Keski-Aasiassa tarjosi mallin, jossa uskonto kuului rajallisessa määrin yksilöiden henkilökohtaisen elämän piiriin, mutta sillä ei ollut mitään roolia yhteiskunnallisessa keskustelussa. Ekskursioiden aikana opiskelijat vietiin vierailuille moskeijoihin ja muihin uskonnollisiin kohteisiin, joista suurin osa oli muutettu museoiksi. (GARF f.9576, op.2, d.239, ll.5; GARF f.9576, op.2, d.243, ll.2,5.) Tämä tarjosi sosialistisen mallin siirtymälle uskonnollisesta ateistiseen yhteiskuntaan, jossa uskonnollisille

rakennuksille oli kuitenkin jätetty niiden kulttuurihistoriallinen arvo. Monet opiskelijoista olivat kotoisin varsin uskonnollisista yhteiskunnista, joten maallistunut Keski-Aasia toimi heille mahdollisena tulevaisuuden yhteiskunnan mallina.

Neuvostohallinnon esittelemän kehitysmallin mukaisesti yhdessä uskonnon ja taikauskoi-
suuden vähenemisen kanssa ihmisten välinen tasa-arvo edistyi. Kirkkaimpana esimerkkinä
tästä oli Keski-Aasian naisten asema, jota ekskursioilla tuotiin innokkaasti esiin. Aiemmasta
roolistaan kotiinsa kahlittuna ja miehensä omaisuudeksi laskettuna yksikkönä keskiaasia-
lainen neuvostonainen oli siirtynyt kohti itsenäisen kansalaisen asemaa, johon kuuluivat
mahdollisuudet kouluttautua ja toimia yhteiskunnan kaikilla tasoilla. (Varga-Harris 2019.)
Neuvostohallinto oli oman narratiivinsa mukaan lopettanut alueen heimojen väliset ristiriidat
sekä paimentolaisuuteen kuuluneen vaeltavan elämäntavan tuoden modernin yhteiskunnan
palvelut kaikkien alueella asuvien ihmisten saataville. Kaupungistumisen ja modernisaation
myötä myös perinteiset yhteiskuntaluokat olivat kadonneet ja tilalle oli tullut neuvostoliitto-
lainen yhteiskuntamalli, jossa työväenluokalla oli erityinen rooli. Kuitenkin itse teollisuus- ja
maataloustuotanto otti edelleen huomioon alueelliset erityispiirteet. Tällaisen yhteiskunnal-
lisen kehityksen esittely tarjosi kehittyvistä maista tulleille opiskelijoille selkeitä malleja ja
esikuvia omien yhteiskuntiensa kehittämiseen. (Vrt. Stronski 2010, 173–201.)

Niin Moldovassa, Mustanmeren rannikolla kuin Siperiassa ja Keski-Aasiassakin keskeistä
oli tavata paikallisia työläisiä ja tutustua heidän arkeensa. Kyseessä oli molempiin suuntiin
kulkeva kokemusten vaihto: ulkomaisia opiskelijoita kannustettiin kertomaan omasta maas-
taan ja esittämään perinteisiä lauluja ja tansseja. Täten opiskelijoiden avulla oli mahdollista
tuoda internationalismia lähemmäs syrjäisillä alueilla asuvia työläisiä. Samaan aikaan
työnteko neuvostokansalaisten rinnalla antoi opiskelijoille mahdollisuuden kokea neuvos-
toliittolaista arkea pääkaupungissa sijainneen yliopiston ulkopuolella. Toisaalta esimerkiksi
alkeelliset asuinolot eri puolilla Neuvostoliittoa aiheuttivat myös kritiikkiä opiskelijoiden
keskuudessa. Lisäksi inhimillisessä kanssakäymisessä paikallisten työläisten kanssa esiintyi
samoja ongelmia kuin Moskovassakin: esimerkiksi Abakan-Taishetin työmaalla kesällä 1965
niin paikallisen Komsomolin johtohahmot kuin työläisetkin esiintyivät jatkuvasti humalassa
ja houkuttelivat kansainvälisiä opiskelijoita liittymään ilonpitoon (TsAODM f. P-4447, op. 1,
d. 5, ll. 17). Toisin sanoen arki periferioissa tutustutti opiskelijat myös neuvostotodellisuuden
piirteisiin, joita ei sisällytetty viralliseen ohjelmaan.

”Neuvostotodellisuuden” monet muodot

Analysoitaessa kansainvälisten opiskelijoiden kohtaamaa ”neuvostotodellisuutta” on kes-
keistä huomata, kuinka suuressa määrin ideologiseen ohjelmaan osallistuminen perustui aina
1960-luvun loppupuolelle saakka vapaaehtoisuuteen. Opinto-ohjelmiin sisällytetty ideolo-
ginen sisältö oli verrattain vähäistä ja vapaa-ajalla sekä loma-aikoina järjestettyihin aktivi-
teetteihin osallistuminen oli suositeltavaa, mutta silti täysin vapaaehtoisuuteen perustuvaa.
Oletettavaa on, että erilaisiin aktiviteetteihin osallistuneet opiskelijat myös kokivat näkemänsä
ja kokemansa eri tavoin, heijastellen omaa taustaansa ja poliittista suuntautumistaan. Toisin
sanoen ei ole olemassa vain yhtä yhtenäistä ”neuvostotodellisuutta”, jonka Kansojen ystä-
vyyden yliopiston opiskelijat olisivat Moskovassa ja muualla Neuvostoliitossa kohdanneet.

”Neuvostotodellisuus”, jota kansainvälisille opiskelijoille esiteltiin niin osana opintoja
Moskovassa kuin ekskursioilla pitkin laajaa maata piti sisällään useita erilaisia elementtejä,
joiden tarkoituksena oli muodostaa positiivinen kokonaiskuva neuvostoyhteiskunnasta ja

sen asukkaista. Tässä suhteessa opiskelijoille järjestetty ohjelma muistutti suurelta osin ulkomaisille delegaatioille ja turisteille tarjottua ohjelmaa.⁴ Kuitenkin samalla kieliopinnot ja mahdollisuus osallistua työläisten arkeen esimerkiksi viettämällä kesälomaa kolhoosissa tai rakennusprikaatissa sekä useita vuosia kestänyt oleskelu Neuvostoliitossa loivat opiskelijoille tavallista turismia syvemmän kuvan ympäröivästä yhteiskunnasta.

Moskovassa järjestetyissä opinnoissa sekä vapaa-ajan ohjelmassa painottui voimakkaasti Neuvostoliiton venäläinen historia sekä venäjän kieli. Hiukan yllättäenkin klassisella venäläisellä korkeakulttuurilla nähtiin edelleen olevan suuri merkitys yhteiskunnan kokonaisvaltaisessa ymmärtämisessä ja samalla osoittavan Neuvostoliiton kulttuurista yliveritaisuutta länteen verrattuna. Loma-aikoina opiskelijoita taas kannustettiin nimenomaan hakeutumaan Neuvostoliiton vähemmän kehittyneisiin osiin, kuten Moldovaan, Siperiaan, Kaukasukselle ja Keski-Aasiaan. Tässä näkyy selvästi ei-venäjänkielisten alueiden asema neuvostoliittolaisena periferiana, jonka rooli oli havainnollistaa opiskelijoille sosialismin mukanaan tuomaa kehitystä.

Opiskelijoille esitelty ”neuvostotodellisuus” oli yksikielinen ja ei-venäläisten kielten ja kulttuurien näkyvyys muutoin kuin esimerkkeinä sosialismin mukanaan tuomasta kehityksestä oli vähäinen. Ainoa opiskelijoille opetettu kieli Neuvostoliitossa oli venäjä, myös niissä tapauksissa, kun heidät sijoitettiin suorittamaan korkeakoulututkintoaan ei-venäjänkielisille alueille esimerkiksi Ukrainaan, Georgiaan tai Uzbekistaniin. Neuvostohallinnon näkökulmasta katsoen nimenomaan venäjän kielen katsottiin paitsi mahdollistavan opiskelijoiden korkeakouluopinnot Neuvostoliitossa, myös auttamaan heitä ymmärtämään koko neuvostoliittolaista yhteiskuntaa. Niinpä pelkän käytännön kielitaidon ei katsottu riittävän, vaan opiskelijoita kannustettiin aktiivisesti esimerkiksi kaunokirjallisuuden kautta luomaan itselleen tunnepitoinen side kieleen ja sen edustamaan kulttuuriin. Samalla kieliopintoihin pyrittiin jatkuvasti sisällyttämään myös ideologista materiaalia. Tämä liittyi osaltaan toiveeseen vahvistaa venäjän asemaa kansainvälisen sosialismin kielenä Neuvostoliiton laajentaessa globaalia vaikutuspiiriään. (Muhonen 2019.)

Tärkeimpänä neuvostotodellisuuden elementtinä ainakin retoriikan tasolla niin Moskovassa kuin muillakin alueilla olivat neuvostokansalaiset. Moskovassa ulkomaisten opiskelijoiden läheisimpinä kontakteina neuvostokansalaisiin oletettiin olevan ystävyysuhteet neuvostoliittolaisten kanssaopiskelijoiden kanssa. Todellisuudessa kuitenkin monien kansainvälisten opiskelijoiden kohdalla läheisimmät ihmissuhteet solmittiin yliopiston ulkopuolisen nuorison kanssa. Usein nämä suhteet myös ylittivät viranomaisten toivoman ystävyuden rajat, jonka lopputuloksena syntyi monikulttuurisia avioliittoja sekä lapsia. Samaan aikaan opiskelijoihin kohdistui Moskovan kaduilla ja ravintoloissa myös rasistisia hyökkäyksiä. Niinpä yliopistoyhteisön ulkopuolella syntyneet sekä liian läheiset että liian vihamieliset suhteet neuvostokansalaisiin koettiin viranomaisten taholta ongelmallisina ja niihin pyrittiin aktiivisesti vaikuttamaan.

Yliopiston lisäksi kansainväliset opiskelijat solmivat kontakteja neuvostokansalaisiin vierailuilla kouluissa, tehtaissa ja kolhooseissa niin Moskovassa kuin loma-aikoina Neuvostoliiton muilla alueilla. Kuitenkin näiden vierailujen propaganda-arvo oli varsin suuri, joten vierailuilla solmittujen henkilökohtaisten kontaktien syvyyttä on vaikeaa arvioida. Vierailut palvelivat kahdenlaisia tarkoituksia antaen opiskelijoiden kokea neuvostojärjestelmän selkärangana toimivien työläisten arkea, samalla tuoden tehtaisiin ja kolhooseihin tuulahduksen internationalismia. Kansainvälinen solidaarisuus oli keskeinen osa Neuvostoliiton kylmän sodan aikaista retoriikkaa, mutta kuten esimerkiksi rasistisen rikollisuuden määrä osoittaa, ruohonjuuritason kansainvälisille kohtaamisille oli tarvetta.

Samaan aikaan ideologisen työn kokonaisuuteen vaikuttivat puhtaasti inhimilliset seikat. Venäjän kielen oppitunneilla oli teoriassa keskeinen rooli ideologisen työn välineenä, mutta käytännössä niihin ei ollut mahdollista sisällyttää niin paljon ideologista sisältöä kuin viranomaisten taholta toivottiin. Opiskelijoiden heikko kielitaito vaikutti luonteeltaan ideologisen vapaa-ajan toiminnan ymmärrettävyyteen. Samaan aikaan opiskelijat pitivät monia heihin kohdistettuja ideologisen työn muotoja epäkiinnostavina. Tämä näkyi esimerkiksi alhaisessa halukkuudessa opiskella vapaaehtoisesti ideologista sisältöä painottavia oppiaineita tai viettää lomansa moldovalaisessa kolhoosissa Mustanmeren rannikon sijaan. Toisin sanoen suhtautuminen huolella rakennettuun ”neuvostotodellisuuden” kuvaan vaihteli suuresti.

Neuvostohallinnon hierarkkisesta rakenteesta johtuen toteutettu ideologinen työ oli usein varsin kaavamaisista eikä aktiviteeteissa täten kyetty huomioimaan opiskelijoiden erilaisia taustoja ja kiinnostuksen kohteita. Lisäksi todellinen eletty arki Neuvostoliitossa sai jotkut opiskelijat kyseenalaistamaan heille esitellyn neuvostotodellisuuden todenmukaisuuden. Tämä näkyi myös koulutusyhteistyön lopputuloksissa, koska valmistumisen jälkeen osa opiskelijoista asettui aktiivisesti vastustamaan Neuvostoliittoa esimerkiksi kertomalla julkisuudessa opintojensa aikana kokemastaan rasismista ja muista neuvostoyhteiskunnan epäkohdista. Kuitenkin samaan aikaan useimmat opiskelijat säilyttivät joko neutraalin tai positiivisen suhteen Neuvostoliittoon ja toteuttivat täten koulutusyhteistyölle asetettuja tavoitteita.

Tutkimuksessaan Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen kylmän sodan aikaisia kansainvälisiä korkeakoulutusohjelmia vertaillut Natalia Tsvetkova on tullut samanlaisiin johtopäätöksiin todeten, että neuvostoliittolaisten koulutusohjelmien yhdysvaltalaisia vastineitaan runsaampi ja intensiivisempi ideologinen sisältö aiheutti opiskelijoiden taholta myös aktiivista vastustusta. Lisäksi neuvostoliittolaisista korkeakouluista valmistuneista opiskelijoista muodostui uutta neuvostomielistä yhteiskunnallista eliittiä hyvin rajallisessa määrässä kohdemaita. Tämän tyyppinen kehityskulku oli todennäköisin sosialismiin orientoituneissa maissa, pienen väkiluvun omaavissa köyhissä kehittyvissä maissa sekä maissa, joissa kansalliset vapautusliikkeet nousivat poliittiseen valtaan. (Tsvetkova 2008, 210–212.)

Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen Venäjän kiinnostavuus kansainvälisten opiskelijoiden kohdemaana laski opiskelijoiden kansainvälisen liikkuvuuden pohjautuessa poliittisten tekijöiden sijaan aiempaa vahvemmin taloudellisiin näkökulmiin ja korkeakoulutuksen kaupallistumiseen. Kuitenkin venäläisen korkeakoulutuksen imago on kehittyvässä maailmassa, esimerkiksi muissa BRICS-maissa, huomattavasti parempi kuin länsimaissa. Samalla poliittisilla tekijöillä on Venäjän korkeakoulutuksen kansainvälistymistä koskevassa politiikassa edelleen vahvempi rooli kuin länsimaissa: Venäläisissä korkeakouluissa tutkintonsa suorittaneiden opiskelijoiden odotetaan edelleen edistävän venäläisiä poliittisia ja taloudellisia intressejä kotimaissaan valmistumisensa jälkeen Venäjän ”hyvinä ystävinä”. Samalla venäjän kieli on säilyttänyt asemansa korkeakoulutuksen kielenä, jonka sujuvaa hallintaa odotetaan myös kansainvälisiltä opiskelijoilta. (Mäkinen 2016, 189, 191.) Näin ollen tässä artikkelissa analysoidulla ystävyyden retoriikalla ja siihen liitetyillä poliittisilla intresseillä on edelleen näkyvä rooli osana nyky-Venäjän julkisuusdiplomatiaa.

Nykyään lähes 32 000 opiskelijan Kansojen ystävyyden yliopisto juhli 60-vuotista taivaltaan helmikuussa 2020 Kremlissä järjestetyllä näytävällä vastaanotolla, joka uutisoitiin laajasti venäläisissä medioissa. Yli 9000 kansainvälisellä opiskelijallaan se on vielä nykyäänkin Venäjän kansainvälinen yliopisto.⁵ Samalla kun Venäjän korkeakoulujen kansainvälisistä opiskelijoista noin puolet on kotoisin entisistä neuvostotasavalloista, on Kansojen ystävyyden yliopisto säilyttänyt jossain määrin yhteydet entisiin kohdemaihinsa. Osa sen nykyisistä

opiskelijoista on saapunut yliopistoon vanhempiensa jalanjäljissä. Tämä ei ole ihme, sillä yliopiston alumneihin kuuluu paitsi useita valtionpäämiehiä, kuten Hondurasin, Nicaraguan, Keski-Afrikan tasavallan, Namibian ja Guyanan entiset presidentit, myös lukuisa määrä muita korkean tason virkamiehiä, poliitikkoja ja tutkijoita.

Tämä artikkeli on paitsi havainnollistanut näitä jatkumojä Neuvostoliiton ja nyky-Venäjän välillä, myös nostanut yhden instituution kautta esiin niitä konkreettisia toimintamuotoja, joiden kautta Neuvostoliiton globaaleja ulkopoliittisia tavoitteita pyrittiin edistämään. Samalla se analysoi korkean tason poliittisten tavoitteiden kohtaamispisteitä neuvostoliittolaisen arjen kanssa sekä näiden kohtaamisten vaikutuksia ulkomaisiin opiskelijoihin ja koko neuvostoliittolaiseen korkeakoulutusprojektiin. Tämä arjen historian näkökulma ja erilaisten rinnakkaisten neuvostotodellisuuksien analyysi täydentää osaltaan kuvaa Neuvostoliiton ja kehittyvien maiden välisen korkeakoulutusyhteistyön tavoitteista, keinoista ja ongelmakohdista, ja auttaa täten ymmärtämään poliittisten tavoitteiden ja saavutettujen tulosten välisiä ristiriitoja.

Viitteet

- 1 Tämä oli koulutusyhteistyöhön liittyvässä julkisessa retoriikassa toistuvasti käytetty termi, jonka sisältöä harvoin määriteltiin tarkemmin.
- 2 Käytän tässä artikkelissa yliopiston kohdemaista termiä ”kehittyvät maat” tai ”(vastaisenäistyneet) Aasian, Afrikan ja Latinalaisen Amerikan maat”, jotka ovat lähinnä arkistolähteistä löytyviä venäjänkielisiä ilmaisuja, joista yleisimpiä olivat ”heikosti kehittyneet maat” tai ”äskettäin itsenäistyneet Afrikan, Aasian ja Latinalaisen Amerikan maat”. Yleisesti aiheen tutkimuksessa käytetyt ”ensimmäinen”, ”toinen” ja ”kolmas maailma” ovat peräisin läntisestä kylmän sodan aikaisesta retoriikasta, joten olen päättänyt pitäytyä omassa tutkimuksessani alkukielisten lähteiden sisältöä parhaiten kuvaavissa suomenkielisisä termeissä.
- 3 Moskova oli monikulttuurinen kaupunki, joka toi yhteen niin muualta Neuvostoliitosta kuin ulkomailtakin muuttaneita (kts. Florin & Zeller 2018 liittyen Neuvostoliiton kaupunkien monikulttuuriseen luonteeseen ja identiteetteihin).
- 4 Sekä neuvostoliittolaista kotimaan turismia että turismia Neuvostoliittoon on analysoitu runsaasti. Esimerkiksi David-Fox (2012) käsittelee neuvostoyhteiskunnassa ennen toista maailmansotaa vierailleita delegaatioita, kun taas Koenker (2017) tarkastelee neuvostoliittolaisen turismin koko kehityskaarta lokakuun vallankumouksesta perestroikaan. Gorsuch (2011) puolestaan keskittyy analysoimaan kylmän sodan aikaa. Kattavan näkökulman aiheen venäläiseen tutkimukseen tarjoaa Bagdasarjan et al. (2011). Kts. myös Rosenbaum (2015) ja Assipova & Minnaert (2014). Vrt. myös Yurchakin (2006) analyysi Neuvostoliiton myöhäiskauden ideologisten toimintojen ritualistisesta luonteesta. Toisin kuin neuvostokansalaisilla, ulkomaisilla opiskelijoilla oli erilaisesta asemastaan johtuen enemmän mahdollisuuksia kapinoida hallintoa vastaan enemmän tai vähemmän avoimesti. Tämä näkyy osaltaan eräiden opiskelijoiden osoittamassa avoimessa passiivisuudessa ideologisen sisällön omaavia aktiviteetteja kohtaan.
- 5 Perustuen vuoden 2019 alussa julkistettuihin lukuihin (kts. RUDN University consolidated information sheet 2018, julkaistu 2019).

Lähteet

Arkistolähteet:

- GARF f.5451, Venäjän Federaation Valtionarkisto, fond 5451 Yleisliittolainen ammattiliittojen keskusliitto (VTsSPS)
- GARF f.9576, Venäjän Federaation Valtionarkisto, fond 9576 Neuvostoliittolaisten ystävyyssjärjestöjen ja kulttuurisuhteiden liitto (SSOD)
- GARF f.9606, Venäjän Federaation Valtionarkisto, fond 9606 Korkeakoulutusministeriö (MINVUZ SSSR)
- RGASPI f.M-1, Venäjän Valtiollinen Sosiaalisen ja Poliittisen Historian Arkisto, fond M-1 Kommunistisen nuorisoliiton keskuskomitea
- TsAODM f.P-4447, Moskovan kaupungin yhteiskunnallisten liikkeiden keskusarkisto, fond P-4447 Kansojen ystävyyden yliopiston (Patrice Lumumba-yliopiston) kommunistisen nuorisoliiton komitea
- TsMAM f.-P-3061, Moskovan kunnallinen keskusarkisto, fond P-3061 Kansojen ystävyyden yliopisto Kansojen ystävyyden yliopiston julkaisema Družba-lehti, vuosikerta 1966

Kirjallisuus:

- Applebaum, Rachel (2019), *Empire of Friends: Soviet Power and Socialist Internationalism in Cold War Czechoslovakia*. Ithaca: Cornell University Press.
- Assipova, Zhanna & Minnaert, Lynn (2014), Tourists of the World, unite! The Interpretation and Facilitation of Tourism towards the End of the Soviet Union (1962–1990). – *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 6:3, 215–230.
- Babiracki, Patryk (2007), Imperial Heresies: Polish Students in the Soviet Union, 1948–1957. – *Ab Imperio* 2007:4, 199–236.
- Babiracki, Patryk (2015), *Soviet Soft Power in Poland: Culture and the Making of Stalin's New Empire, 1943–1957*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Bagdasarjan, V.J.; Orlov, I.V.; Shnajdgen, J.J.; Fedulin, A.A.; Mazin, K.A., red. (2011), *Sovetskoe zakerkale – Inostrannij turizm v SSSR v 1930–1980-e godi*. Moskva Forum: Moskva.
- David-Fox, Michael (2012), *Showcasing the Great Experiment: Cultural Diplomacy and Western Visitors to the Soviet Union, 1921–1941*. New York: Oxford University Press.
- David-Fox, Michael (2015), *Crossing Borders: Modernity, Ideology, and Culture in Russia and the Soviet Union*. Pittsburg: University of Pittsburg Press.
- Engerman, David C. (2011), The Second World's Third World. – *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 12:1, 183–211.
- Florin, Moritz and Zeller, Manfred (2018), Soviet Transnationalism: Urban Milieus, Deterritorialization, and People's Friendship in the Late Soviet Union. – *Ab Imperio* 2018:4, 131–146.
- Gilburd, Eleonory (2013), The Revival of Soviet Internationalism in the Mid to Late 1950s. – *The Thaw: Soviet Society and Culture during the 1950s and 1960s*. Ed. by Denis Kozlov and Eleonory Gilburd. Toronto: University of Toronto Press, 362–401.
- Gorsuch, Anne E. (2011), *All This is your World: Soviet Tourism Home and Abroad after Stalin*. Oxford: Oxford University Press.
- Hessler, Julie (2006), Death of an African Student in Moscow: Race, Politics, and the Cold War. – *Cahiers du Monde Russe* 47:1–2, 33–63.
- Kalinovsky, Artemy (2013), Not Some British Colony in Africa: The Politics of Decolonization and Modernization in Soviet Central Asia, 1955–1964. – *Ab Imperio* 2013:2, 191–222.
- Katsakioris, Constantin (2006), L'Union Soviétique et les Intellectuels Africains: Internationalisme, Panafricanisme et Négritude pendant les Années de la Décolonisation, 1954–1964. – *Cahiers du Monde Russe* 47:1–2, 15–32.
- Katsakioris, Constantin (2007), Transferts Est-Sud: Echanges Éducatifs et Formation de Cadres Africains en Union Soviétique pendant les Années Soixante. – *Revue d'Histoire d'Outre-Mers*, 95:354–355, 83–106.
- Katsakioris, Constantin (2017), Burden or Allies? Third World Students and Internationalist Duty through Soviet Eyes. – *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 18:3, 539–567.

- Katsakioris, Constantin (2019), The Lumumba University in Moscow: Higher Education for a Soviet–Third World alliance, 1960–91. – *Journal of Global History* 14:2, 281–300.
- Khalid, Adeb (2007), The Soviet Union as an Imperial Formation: A View from Central Asia. – *Imperial Formations*. Ed. by Ann Laura Stoler, Carole McGranahan, and Peter C. Perdue. Oxford: School for Advanced Research Press, 113–139
- Kirasirova, Masha (2011), 'Sons of Muslims' in Moscow: Soviet Central Asian Mediators to the Foreign East, 1955–1962. – *Ab Imperio* 2011:4, 106–132.
- Koenker, Diana (2017), *Club Red: Vacation Travel and the Soviet Dream*. Ithaca: Cornell University Press.
- Koivunen, Pia (2013), *Performing Peace and Friendship: The World Youth Festival as a Tool of Soviet Cultural Diplomacy, 1947–1957*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto.
- Koivunen, Pia (2016), Friends, 'Potential Friends', and Enemies: Reimagining Soviet Relations to the First, Second and Third Worlds at the Moscow 1957 Youth Festival. – *Socialist Internationalism in the Cold War: Exploring the Second World*. Ed. by Patryk Babiracki & Austin Jersild. London: Palgrave-McMillan, 219–238.
- Mark, James and Apor, Péter (2015), Socialism Goes Global: Decolonization and the Making of a New Culture of Internationalism in Socialist Hungary. – *The Journal of Modern History* 87:4, 852–891.
- Mark, James; Apor, Peter; Vučetić, Radina; Oseka, Piotr (2015), 'We Are with You, Vietnam': Transnational Solidarities in Socialist Hungary, Poland and Yugoslavia. – *Journal of Contemporary History* 50:3, 439–464.
- Martin, Terry (2001), *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*. Ithaca; London: Cornell University Press.
- Matusevich, Maxim (2008), Journeys of Hope: African Diaspora and the Soviet Society. – *African Diaspora* 1:1–2, 53–85.
- Mazov, Sergey (2010), *A Distant Front in the Cold War: The USSR in West Africa and the Congo, 1956–1964*. Stanford: Stanford University Press.
- Muhonen, Riikkamari (2019), The Language of Pushkin and Lenin: The role of the Russian language in Educating Students from the Developing World in the 1960s Soviet Union. – *Russian Language in the Multilingual World. Slavica Helsingiensia* 52. Ed. Ahti Nikunlassi & Ekaterina Protassova. Helsinki: University of Helsinki, 369–379.
- Mäkinen, Sirke (2016), In Search of the Status of an Educational Great Power? Analysis of Russia's Educational Diplomacy Discourse. – *Problems of Post-Communism*, 63:3, 183–196.
- Pugach, Sara (2015), African Students and the Politics of Race and Gender in the German Democratic Republic. – *Comrades of Color: East Germany in the Cold War World*. Ed. Quinn Slobodian. New York: Berghahn, 131–156.
- Rosenbaum, Adam T. (2015), Leisure Travel and real existing Socialism: New Research on Tourism in the Soviet Union and communist Eastern Europe – *Journal of Tourism History*, 7:1–2, 157–176.
- Roshchin, Evgeny (2011), Friendship of the Enemies: Twentieth Century Treaties of the United Kingdom and the USSR. – *International Politics*, 48:1, 71–91.
- Roshchin, Evgeny (2015), *Friendship among Nations: History of a Concept*. Manchester: Manchester University Press.
- RUDN University consolidated information sheet 2018 (2019). Moscow: Russian University of Peoples' Friendship.
- Rupprecht, Tobias (2010), Gestrandetes Flaggschiff: Der Moskauer Universität der Völkerfreundschaft. – *Osteuropa* 2010:1, 95–114.
- Rupprecht, Tobias (2015), *Soviet Internationalism after Stalin: Interaction and Exchange Between the USSR and Latin America during the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Slezkine, Yuri (2000), The Soviet Union as a Communal Apartment, or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism. – *Stalinism: New Directions*. Ed. by Sheila Fitzpatrick. London: Routledge, 210–230.
- Stronski, Paul (2010), *Tashkent: Forging a Soviet City, 1930–1966*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Tromly, Benjamin (2014a), *Making the Soviet Intelligentsia: Universities and Intellectual Life under Stalin and Khrushchev*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tromly, Benjamin (2014b), Brother or Other? East European Students in Soviet Higher Education Establishments, 1948–1956. – *European History Quarterly* 44:1, 80–102.

- Tsvetkova, Natalia (2008), International Education During the Cold War: Soviet Social Transformation and American Social Reproduction. – *Comparative Education Review*, 52:2, 199–217.
- Varga-Harris, Christine (2019), Between National Tradition and Western Modernization: Soviet Woman and Representations of Socialist gender Equality as a “Third Way” for Developing Countries, 1956-1964. – *Slavic Review*, 78:3, 758-781.
- Westad, Odd Arne (2007), *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yurchak, Alexei (2006), *Everything Was Forever Until It Was No More: The Last Soviet Generation*. Princeton: Princeton University Press.
- Zubok, Vladislav (2009), *Zhivago's Children: The Last Russian Intelligentsia*. Harvard: Harvard University Press.